

Helena Ugrina

Ciborij korčulanske katedrale: restauriranje ranorenesansnog projekta

Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Split
Odsjek za kamenu plastiku
hugrina@hrz.hr

Izvorni znanstveni rad /
Original scientific paper

Primljen / Received:
14. 5. 2020.

DOI:
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2020.5>

UDK:
73.04-032.5(497.5 Korčula)"14"
73.025.3/.4(497.5 Korčula)"14"

SAŽETAK: Hrvatski restauratorski zavod izvodio je od 2014. do 2019. godine konzervatorsko-restauratorske radove na Andrijićevu ciboriju korčulanske katedrale. U članku su opisani konzervatorsko-restauratorski radovi te zaključci multidisciplinarnih istraživanja nužnih za obnovu toga spomenika koji pripada samom vrhu ranorenesansnih ostvarenja u Dalmaciji. Istraživački radovi uključivali su uzorkovanje materijala, probe čišćenja, analize polikromije i morta te kvalitativnu i kvantitativnu analizu štetnih topljivih soli. Tijekom laserskog čišćenja gornjega dijela ciborija te uklanjanja dotrajalog morta iz sljubnica, postalo je jasno da je konstrukcija teško oštećena i nestabilna. Zbog toga su kameni elementi krova ciborija hitno demontirani i prebačeni u radionicu Odsjeka za kamenu plastiku HRZ-a u Splitu. Tim stručnjaka sastavljen od konzervatora-restauratora, klesara, inženjera arhitekture i građevine detaljno je analizirao stanje i raspravio o svim mogućnostima konstruktivne sanacije, konzervatorsko-restauratorskih radova i montaže kamenih elemenata ciborija. Zaključeno je da je jedino ispravno rješenje rekonstrukcija stanja iz 15. stoljeća koje je uništeno preinakom koju je potkraj 18. stoljeća poduzeo posljednji korčulanski biskup.

KLJUČNE RIJEČI: ciborij, korčulanska katedrala, konzervatorsko-restauratorski radovi, multidisciplinarnost, rekonstrukcija, restitucija

Najvršnija djela korčulanskoga graditeljstva nastala su u 15. i 16. stoljeću, kad taj srednjovjekovni grad doživljava gospodarski procvat upravo zbog kamenoklesarskog zanata.

To je vrijeme kad u Korčuli djeluje niz kamenoklesarskih radionica s mnoštvom majstora i naučnika, a kamen postaje jedna od najvažnijih izvoznih sirovina korčulanske komune.¹ Tada se podiže i katedrala sv. Marka, izgrađena kao trobrodna bazilika romaničkog, apulijskog tipa, posvećena 1557. godine. Zidovi srednjeg broda počivaju na

stupovima arkada, na prvom katu su otkriveni biforama galerija, a na drugom katu nizom malih prozora. Glavni brod pokriva drveni strop s gredama, a bočne brodove, podijeljene u niz traveja, pokrivaju križni svodovi.

Ciborij iznad glavnog oltara u katedrali građen je od vapnenca s otoka Vrnika, nadaleko na glasu po svojoj kvaliteti i podatnosti za klesanje arhitektonskih ukrasa. Građen je između 1486. i 1492. godine prema projektu najvećega korčulanskog graditelja i klesara Marka Andrijića. Sastoji se od četiriju stupova s bazama i kapitelima, od kojih su

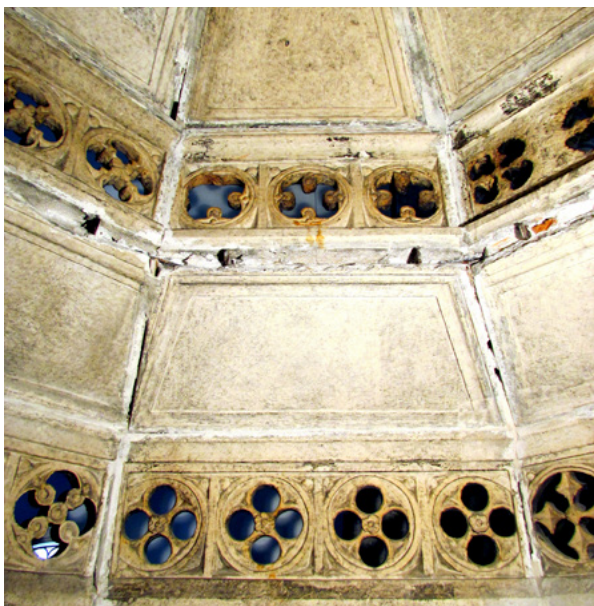
1. Korčula, katedrala sv. Marka, zatečeno stanje ciborija (snimio G. Nikšić, 2008.)

Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium, condition before conservation (G. Nikšić, 2008)

2. Korčula, lapidarij opatske zbirke, škropionica Gualtiera Biagia (snimio G. Nikšić, 2008.)

Korčula, lapidary of the abbey collection, baptismal font, Gualtiero Biagio (G. Nikšić, 2008)

3. Korčula, katedrala sv. Marka, unutrašnjost ciborija nakon čišćenja (snimio G. Nikšić, 2014.)

Korčula, Cathedral of St. Mark, interior of the ciborium after cleaning (G. Nikšić, 2014)

stražnji korintuskog stila, a prednji su ukrašeni motivima dupina i sirena. Nad kapitelima su četiri arhitravne grede, od kojih prednja nosi na krajevima skulpture Navještenja.

Na arhitrave je postavljen gornji dio ciborija koji je osmerokutan u tlocrtu i ima tri kata. Svaki kat se sastoji od osam vertikalnih elemenata, prošupljenih dekorativnim motivima gotičkog stila, i osam kosih trapeznih ploča krovišta, obrubljenih renesansnom profilacijom. Krov trećeg kata sastavljen je od četiriju kamenih elemenata zakrivljenog profila, izvana poligonalnog, a iznutra kružnog tlocrta, koji se oblikom razlikuju od svih ostalih dijelova. Na vrhu ciborija postavljen je kameni akroterij lisnatog ukrasa (sl. 1).

Sastavni dio ciborija je kameni element, naknadno ugrađen (u preokrenutom položaju) u škropionicu koja je izložena u lapidariju opatske zbirke.² Taj element svojim stilskim odlikama, veličinom i oblikom odgovara završnom (četvrtom) katu krova ciborija. S gornje strane je kružnog tlocrta, a s donje osmerokutnog (sl. 2).

Između stupova na bočnim stranama bile su postavljene kamene ograde-balustrade, koje se danas nalaze sa

sjeverne i južne strane prezbiterijske. Donji dio ciborija je vrlo kvalitetno klesan, s precizno izrađenim detaljima. Nasuprot tome, u gornjem dijelu zapažaju se brojne nedovršenosti i pogreške u klesanju, a većina elemenata je skraćivana, odnosno preklesavana. Stražnji elementi su s vanjske strane nedovršeni, a s unutarnje (koja je vidljivija) dovršeniji, dok je s prednjim elementima obratno.³

Preinake posljednjeg korčulanskog biskupa

Tri stoljeća nakon dovršetka ciborija, to najbolje djelo korčulanske renesanse doživjelo je, zajedno s cijelom unutrašnjošću katedrale, temeljitu preinaku. Razdoblje biskupstva Šibenčanina Josipa Kosirića (1787. – 1802.) u Korčuli unijelo je potpunu promjenu u umjetničkoj opremi korčulanske prvostolnice i pastoralnom djelovanju.⁴ O njegovu osebnom, tvrdoglavom, pronicavom karakteru svjedoče mnoge pritužbe korčulanskog naroda nesklonog velikim promjenama.

Josip Kosirić Teodošević bio je čovjek svojega doba, revolucionaran u izmjeni svega starog i u oblikovanju novog. Zbog koleričnog karaktera bio je u stalnom sukobu s kanoničkim zborom i općinom, zbog čega je izdavanjem arhivske građe koja govori o nabavama i popravcima želio opravdati svoje postupke.⁵ Naime, Kosirić je kao korčulanski biskup, unatoč protivljenju općinskih vlasti, klera i puka, poduzeo niz radikalnih graditeljskih zahvata i na taj način temeljito barokizirao unutrašnjost katedrale.

Preinačio je gotičke prozore nad krovovima bočnih brodova, postavio ravni žbukani strop, zidove glavnog broda presvukao je štukaturama, a otvore galerija nad bočnim brodovima pretvorio u niše u koje je postavio barokne drvene skulpture apostola koje se danas čuvaju u obližnjoj crkvi sv. Petra.⁶ Na novo pjevalište nad glavnim ulazom u crkvu, rad dubrovačkog drvodjelca Rafa Gleda, postavio je nove orgulje Gaetana Moscatellija koje su zamijenile stare, uništene gromom. Uklonio je gotičku kamenu propovjedaonicu i umjesto nje postavio dvije drvene, rad istog dubrovačkog drvodjelca.⁷ Poslije su i te propovjedaonice uklonjene, da bi ih 1931. godine zamijenila nametljiva neogotička propovjedaonica koju je prema motivima stare gotičke izradio Franjo Steka, a koja je 1966. godine u reduciranom obliku premještena u sjeverni brod, uz zvonik.⁸ Umjesto starih korskih klupa majstor Vicko Tironi izradio je 1795./1796. godine nove, dijelom se koristeći preostalim materijalom.⁹ Kor je prema puku ograđen kamenim parapetima koji su premješteni s Andrijićeva ciborija. Krov trećeg kata i cijeli četvrti kat ciborija zamijenjeni su nezgrapnim, zakrivljenim krovom, sastavljenim od četiri preklesanih kamenih elemenata koji su vjerojatno pripadali nekom starijem komadu crkvenog namještaja. Na taj krov je postavljen izvorni akroterij, a na njega mala drvena skulptura uskrslog Krista. Andrijićevi trapezni profilirani elementi trećeg kata krova ciborija su nestali, kao i završna kupolica, dok je bogato ukrašen četvrti kat

završio, okrenut naopak, kao posuda za škropionicu koju je, dodavši joj novi stalak, izradio Gualtiero Biagi 1798. godine.¹⁰

U rukopisu iz župne arhive u Korčuli Pietra Dimitrija (*Vescovato*) saznajemo da je biskup Kosirić „otišavši zbog nekog posla u Trogir i zadržavši se tamo neko vrijeme, iznenada doživio udar od kojeg je umro 1803. te bio pokopan u trogirskoj katedrali. On je bio posljednji korčulanski biskup“.

Gubitkom biskupije u 19. stoljeću prestaju preinake u katedrali i već su 1873. godine sa zidova glavnih brodova uklonjene štukature i žbuka. Početkom 20. stoljeća konzervator Ćiril Iveković počinje s planskim uklanjanjem preinaka¹¹ (1925. otvorene su bifore, a 1931. skinute drvene propovjedaonice). Sustavna obnova građevine (tj. uklanjanje preinaka u nekoliko faza) trajala je od 1950. do 1970. godine. Tijekom tih radova u unutrašnjosti rekonstruiran je izvorni drveni svod; rekonstruirani su izvorni prozori; iz otvora na matronejima uklonjene su niše s drvenim skulpturama apostola, koje su premještene u obližnju crkvu sv. Petra; uklonjene su drvene propovjedaonice i prebačene u župnu crkvu u Veloj Luci; drvena korska sjedala prebačena su u sjeverni brod – kapelu sv. Roka; skulptura uskrslog Krista prebačena je u crkvu sv. Mihovila; kamena ograda (koja je izvorno pripadala ciboriju) premještena je s ulaza u kor na drugu stranu prezbiterijske, uz apsidu. Tek nakon preuređenja svetišta, kora, zapadnog dijela srednjeg broda, stropa i prozora, moglo se potpuno uočiti koliko su svojevjremene barokne pregradnje izmijenile i poremetile ugođaj i međusobne odnose arhitekture i crkvenog namještaja te cjelokupnog prostora te građevine.¹² Međutim, ti radovi nisu obuhvaćali i krov trećeg kata ciborija.

Zatečeno stanje: hitna demontaža

Kad je Hrvatski restauratorski zavod 2014. godine počeo s obnovom ciborija, bilo je predviđeno da se čišćenje i popravak oštećenja izvedu *in situ*. Provedeni su istraživački radovi¹³ koji su uključivali uzorkovanje materijala,¹⁴ analize polikromije,¹⁵ morta,¹⁶ kvalitativnu i kvantitativnu analizu štetnih topljivih soli¹⁷ i probe čišćenja.¹⁸ Utvrđena je metodologija čišćenja *in situ* mehanički (uklanjanje cementa i dotrajalog morta iz sljubnica klesarskim alatom) i laserom (uklanjanje crne kore od nataložene čađe).

Međutim, nakon uklanjanja crne kore i tek površinskog uklanjanja cementnih sljubnica, pokazala su se teška oštećenja konstrukcije. Zato je pozvan statičar koji je utvrdio izrazitu nestabilnost kamenih elemenata krovnog dijela ciborija¹⁹ (sl. 3). Kameni elementi međusobno su spojeni željeznim sponama koje drže u ravnoteži sustav konstrukcije opterećen horizontalnim komponentama sila od vlastite težine, a posebno su važne kao obrana od potresa. Željezne sponne su nekvalitetno izvedene i teško oštećene korozijom. Jedna spona je potpuno popustila i izazvala

4. Split, radionica Odsjeka za kamenu plastiku, demontirani kameni elementi ciborija (fototeka HRZ-a, snimila H. Ugrina, 2016.)
Split, workshop of the Section for Stone Sculpture, ciborium, disassembled stone elements (HRZ Photo Archive; H. Ugrina, 2016)

5. Split, radionica Odsjeka za kamenu plastiku, razina A tijekom probne montaže (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Split, workshop of the Section for Stone Sculpture, level A during trial assembly (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

6. Dvostruke rupe od klamfi i trnova na gornjim ploham elementa A1 i A8 (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Double holes made by clasps and thorns on the upper surfaces of elements A1 and A8 (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

tlocrtnu dislokaciju kamenog elementa te je uspostavljen nestabilni lančani mehanizam koji prijeti urušavanjem. Stoga je predložena prenamjena sredstava i hitna sanacija, tj. demontaža cijeloga gornjeg dijela ciborija.²⁰

Istraživanja i probne montaže

Demontirani elementi ciborija donijeli su u radionicu mnoga pitanja, stoga je ubrzo organiziran multidisciplinarni tim stručnjaka sastavljen od konzervatora-restauratora, klesara, povjesničara umjetnosti, inženjera arhitekture i građevine kako bi se sagledali svi detalji i raspravile mogućnosti konzervatorsko-restauratorske i konstruktivne sanacije ciborija.²¹ Prije demontaže, tvrtka Vektra d.o.o. snimila je zatečeno stanje 3D laserskom snimkom, čime su zabilježena sva oštećenja kamena i deformacije geometrije. Osobito je izražen otklon od horizontale sjevernog i južnog arhitrava te nešto manji otklon od vertikale prednjih stupova ciborija. Na isti način je snimljen cijeli prostor apsida, a posebno detaljno četvrti kat, kao osnova za izradu njegove replike kojom će se upotpuniti škropionica.

Ukupno je demontirano i transportirano u radionicu Odsjeka za kamenu plastiku u Splitu 45 kamenih elemenata gornjeg dijela ciborija i četvrti kat iz škropionice (sl. 4). Svaki element je pojedinačno označen prema položaju²² i fotografiran s više strana.

Do tada nedostupni spojevi elemenata i profilacije očišćeni su finim klesarskim alatom i laserom. Nakon dočišćavanja detaljno je analizirana izrada, obrada, tragovi klesarskog alata i način montaže kamenih elemenata ciborija. Uočena su drastična preklesavanja na gotovo svakom elementu, provedena u vrijeme izvorne montaže ciborija.

Na prvoj (A) razini gornjeg dijela ciborija (sl. 5) postoje dvije serije rupa koje su trebale služiti postavljanju željeznih klamfi koje spajaju po dva elementa. Jedna serija rupa odgovara sadašnjim dimenzijama elemenata, a druga

7. Ugao dvaju elemenata razine A, gdje su vidljiva kraćenja (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Angle of two A-level elements where they were shortened (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

8. Znatno oštećene profilacije na elementu B5 (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Significantly damaged mouldings on element B5 (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

9. Nedovršena profilacija na stražnjem elementu B4 (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Unfinished mouldings on back element B4 (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

10. Vidljive linije preklesavanja na profilaciji elemenata razine B i detalj preklesavanja izražen u efektu kompjutorskog programa (fototeka i arhiv HRZ-a, snimio J. Kliska, izradila H. Ugrina, 2019.)
Visible lines of re-carving on mouldings of B-level elements and the detail of re-carving expressed in the out-put of a computer program (HRZ Photo Archive and Archive; J. Kliska, H. Ugrina, 2019)

proširenom tlocrtu, odnosno izvornom projektu (sl. 6). To znači da su prvotno kameni elementi razine A bili duži i da su, vjerojatno na licu mjesta, skraćeni na spojevima na kojima su napravljene nove rupe za klamfe. Da bi se elementi s novim dimenzijama međusobno uklopili, na spojevima su profilacije morale biti preklesane (sl. 7). Također, urezane linije i rupe za fiksiranje metalnih trnova, pronađene na gornjoj plohi arhitrava, pokazuju da je planirano da krov bude 9 cm širi sa svih strana.

Trapezni elementi krova prvoga kata (razina B) preklesani su tako da im je skraćena donja stranica i povećan

kut između nje i bočnih (kosih) stranica. Pri tome su oštećene rubne bočne profilacije, koje su na prednjim, vidljivijim elementima preklesane tako da je pogreška vidljiva tek izbliza, dok su na stražnjim elementima izvorne profilacije ostale vidljive, ali znatno oštećene (sl. 8), a na najmanje vidljivom elementu čak nedovršene (sl. 9). Preko linija preklesanih profilacija na bočnim stranama uočava se ista obrada površine finom zubačom, što potvrđuje da se preklesavanje dogodilo tijekom 15. stoljeća (sl. 10).

Osim toga, na svim elementima krova prvoga kata s unutarnje strane preklesan je donji rub, tako da je

11. Skraćeni stražnji element C5 – vanjska strana (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Shortened back element C5 – exterior (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

12. Skraćeni stražnji element D5 – vanjska strana (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Shortened back element D5 – exterior (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

13. Split, radionica Odsjeka za kamenu plastiku, analiziranje klesanih elemenata, ispitivanje izvorne geometrije montažom i fotografiranjem (fototeka HRZ-a, snimila H. Ugrina, 2019.)
Split, workshop of the Section for Stone Sculpture, analysis of carved elements, examination of the original geometry using assembly and photography (HRZ Photo Archive; H. Ugrina, 2019)

14. Split, radionica Odsjeka za kamenu plastiku, probna montaža drugog kata (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska, 2019.)
Split, workshop of the Section for Stone Sculpture, trial installation of the second tier (HRZ Photo Archive; J. Kliska, 2019)

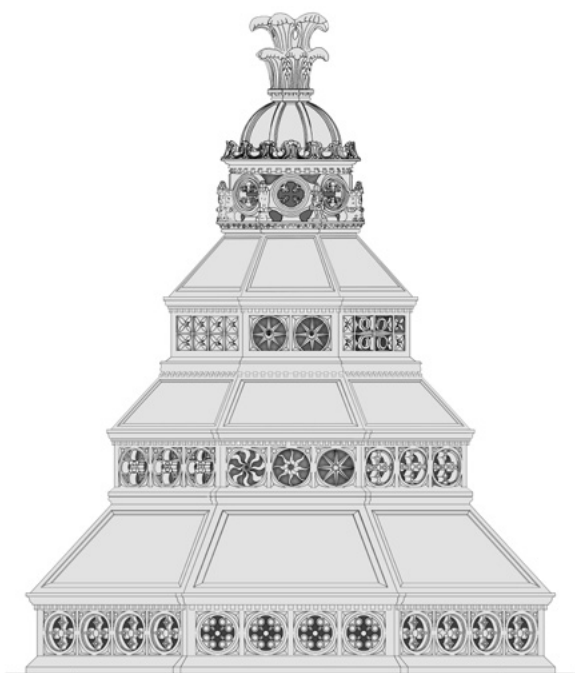
15. Split, radionica Odsjeka za kamenu plastiku, probna montaža s modelima F krovišta (fototeka HRZ-a, snimio P. Gamulin, 2019.)
Split, workshop of the Section for Stone Sculpture, trial installation with F-roof models (HRZ Photo Archive; P. Gamulin, 2019)

smanjen nagib kojim ti elementi naliježu na prethodnu razinu. Tim preklesavanjem uništeno je više od polovice donje profilacije.

Na drugom katu nije bilo znatnijih skraćivanja, osim elemenata C5 (sl. 11), C6, D5 (sl. 12) koji se nalaze straga. Kod tih elemenata, koji su dosta kraćeni, sljubnice su okomite na stranicu, dok su na ostalim uglovima sljubnice na simetrali ugla. Iz toga se vidi da su elementi koji su najmanje izloženi pogledu slabije obrađeni od ostalih. Elementi trećega kata (razina E) uopće nisu preklesani.

Nametnulo se pitanje – zašto bi vrhunski majstor Marko Andrijić kamene elemente, već isklesane u radionici prema vlastitom projektu koji je bio dio ugovora,²³ pri montaži preklesavao?

Istraživanje klesanih elemenata, ispitivanje izvorne geometrije privremenom montažom elemenata pojedinih razina u radionici (sl. 13), u kombinaciji s analizom izvornog ugovora o gradnji ciborija, dovelo je do zaključka da je pri klesanju gornjega dijela ciborija došlo do pogreške u prenošenju kutova na licima i u presjeku elemenata

16. Prijedlog rekonstrukcije gornjeg dijela ciborija (izradio G. Nikšić, 2019.)
Suggested reconstruction of the upper part of the ciborium (G. Nikšić, 2019)

razine B; tako je krov prvoga kata ispao prestrm i nije se mogao sklopiti. Nagib se morao korigirati sužavanjem tih elemenata po bokovima i dovodenjem donje plohe krovnih elemenata u horizontalu, pri čemu je žrtvovan dio donje profilacije s unutarnje strane. Na taj način se osnova krova suzila, pa su elementi razine A morali biti demontirani i skraćeni. U presjeku gornje strane elemenata razine B morao je biti zadržan prvotno (pogrešno) isklesan kut jer bi, da je ispravljen preklapanjem i dovodenjem gornje plohe u horizontalu, morao biti žrtvovan dio gornje profilacije s vanjske strane, što bi bilo estetski neprihvatljivo. Preostala šupljina između gornje, kose plohe razine B i donje, horizontalne plohe razine C, popunjena je umetanjem željeznih klinova i ispunjavanjem mortom. Na razini drugoga kata počinjena je slična pogreška u nagibu krova, ali znatno manja, pa je korekcija bila izvedena samo na nekoliko elemenata (sl. 14). Nakon pravilno uspostavljene probne montaže prvih triju katova (razine A, B, C, D i E), trebalo je isklesati elemente krova trećega kata (razina F). Njihove dimenzije, nagibi i rubne profilacije proizišli su iz geometrije već montiranih elemenata. Prije izrade novih kamenih elemenata u klesarskoj radionici, obavljena je probna montaža s modelima od stiračura (sl. 15).

Restauratorski radovi i prezentacija

Odluka da se gornji dio ciborija rekonstruira onako kako je bio izveden u 15. stoljeću, donesena je nakon valorizacije izvornoga projekta, izvedenog stanja, preinake potkraj 18. stoljeća i zatečenog stanja konstrukcije.

17. Korčula, katedrala sv. Marka, montaža prvoga kata ciborija (fototeka HRZ-a, snimio P. Gamulin, 2019.)
Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium, assembly of the first tier (HRZ Photo Archive; P. Gamulin, 2019)

18. Korčula, katedrala sv. Marka, umetanje kamenih kajli između elemenata B (fototeka HRZ-a, snimio P. Gamulin, 2019.)
Korčula, Cathedral of St. Mark, insertion of stone begs between B elements (HRZ Photo Archive; P. Gamulin, 2019)

Valorizirajući radove biskupa Kosirića na ciboriju, zaključeno je da su sa zanatske i umjetničke strane izuzetno loše kvalitete i da su njima teško degradirane umjetničke i arhitektonske vrijednosti izvornoga djela. Osim toga, nizom konzervatorsko-restauratorskih radova u 20. stoljeću uklonjene su sve ostale kasnobarokne intervencije u unutrašnjosti katedrale, tako da je preinaka ciborija ostala bez povijesnog konteksta. Prema tome, ne bi bilo opravdano vratiti gornji dio ciborija u stanje oko 1800. godine, ni u kontekstu vrednovanja Andrijićeva remek-djela, ni u kontekstu prezentacije cjeline unutrašnjosti katedrale, pa ni u pogledu stabilnosti konstrukcije.

Osim hitne konstruktivne sanacije, potreba da se obnove izvorne proporcije ciborija bila je sve veća jer je

19. Korčula, katedrala sv. Marka, unutrašnjost ciborija iznad glavnog oltara nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (fototeka HRZ-a, snimio P. Gamulin, 2019.)

Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar after conservation interior (HRZ Photo Archive; P. Gamulin, 2019)

bez toga narušena izvanredna vrijednost spomenika koji pripada samom vrhu ranorenesansnih ostvarenja u Dalmaciji. Analizom detalja spojeva (izvorne rupe za postavu metalnih trnova i kopči, kanali za zalijevanje trnova olovom), geometrije elemenata (nakon nekoliko probnih montaža) pojedinih katova (osobito nagiba krovova), studijom profilacija, kao i provjerom proporcija, prikupljeno je dovoljno podataka za izradu nedostajućih dijelova i za cjelovitu obnovu izvornoga stanja (sl. 16).

Vrlo zahtjevna montaža²⁴ izvedena je u kratkom roku, a stručnost i nadarenost restauratora koji su je izveli bila je ključna za uspješno obavljanje posla. Svi kameni elementi međusobno su povezani na izvorni način; metalni trnovi i klamfe izrađeni su *in situ*, učvršćeni tehnikom lijevanog olova, pri čemu su maksimalno iskorištene postojeće rupe (sl. 17). Na mjesta velikih udaljenosti između elemenata krovšta te na spojevima razina umetnute su kamene kajle (sl. 18).

Novoisklesani kameni elementi razine F povezani su također na izvorni način, a profilacija je prenesena s donjih krovšta te je površina obrađena tradicionalnim alatima, poput dljijeta, marteline, rašine i rašpe.

Podaci za dimenziju monolitne kupolice (razina H) – njezin promjer i debljina stijenke – proizišli su iz precizno izvedene kružne baze na vrhu elementa četvrtoga kata (razina G). Kupolica je izrađena od jednog kamenog bloka od kamena vapnenca s otoka Vrnika.²⁵ Učvršćena je na tri mjesta nehrđajućim trnovima tehnikom lijevanog olova, pri čemu su korištene postojeće rupe na četvrtom katu. Dimenzije profiliranih rebara na vanjskoj plohi kupolice dobivene su proporcionalnim smanjenjem u odnosu na profilacije prvih triju katova. Naposljetku, iznad kupolice montiran je akroterij (razina I). Sljubnice su ispunjene vapnenim mortom, a novoisklesani elementi su tonski usklađeni. Statički proračun je potvrdio da je tako montirana i spojena kamena konstrukcija stabilna (sl. 19 i 20).

Umjesto zaključka

Predstavnici svake od struka unutar multidisciplinarnog tima tijekom ovoga složenog projekta imali su specifična pitanja i dvojbe, razriješene u međusobnoj suradnji, imajući u vidu zajednički cilj: vratiti ciboriju konstrukcijsku sigurnost, valorizirati ga, interpretirati i prezentirati. Konzervatorsko-restauratorskim radovima uspješno je

20. Korčula, katedrala sv. Marka, ciborij iznad glavnog oltara nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (fototeka HRZ-a, snimili P. Gamulin i G. Tomljenović, 2019.)

Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar after conservation (HRZ Photo Archive; P. Gamulin, G. Tomljenović, 2019)

prezentiran Andrijićev ciborij, ali možemo reći da posao u cjelini nije dovršen.

Četiri kamena elementa koja su izvorno pripadala starijem komadu crkvenog namještaja, a postavljena su na ciborij u vrijeme biskupa Kosirića, potrebno je konzervirati i prezentirati na odgovarajući način. Stoga se predlaže uređenje neiskorištenog prostora galerije iznad sjevernog broda katedrale koji bi sadržavao mali izložbeni postav s informacijama o povijesti katedrale i o izvedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima. Nadalje, obnova ciborija zahtijevala je restituciju izvornog četvrtog kata, a njegov povratak na izvorno mjesto rekonstrukciju krovšta trećega kata. Naposljetku, rekonstrukcija kupole bila je nužna za restituciju akroterija, ali i za obnovu cjelokupnog izvornog izgleda, uključujući i proporcijski sustav i konstruktivni integritet.²⁶ Prema zaključcima multidisciplinarnog tima, to je bio jedini ispravan način da se valorizira i prezentira najvažniji korčulanski renesansni

spomenik. Restitucija četvrtog kata narušila je cjelinu škropionice koja je izložena u lapidariju opatske zbirke. Konzervatorska etička i estetska načela zahtijevaju da se taj spomenik s kraja 18. stoljeća što prije restaurira rekonstrukcijom, odnosno izradom replike uklonjenog dijela.²⁷

Svakako najveći izazov bit će restitucija kamenih ograda ciborija na njihovo izvorno mjesto između stupova na bokovima ciborija. Naime, takav opseg radova nije moguć bez prethodne temeljite pripreme i dogovora o preuređenju cijelog prezbiterija. Nakon niza parcijalnih intervencija u drugoj polovici 20. stoljeća, iniciranih reformom liturgije slijedom odredbi Drugoga vatikanskog sabora, svetište korčulanske katedrale ostalo je funkcionalno manjkavo i estetski ispod razine vrijednosti ambijenta. U promišljanju načina obnove oltarnog i predoltarnog prostora bit će potreban ujedinen napor stručnjaka različitih struka – od konzervatora, restauratora, povjesničara umjetnosti i arhitekata do liturgičara i svećenika kao korisnika. ■

Bilješke:

1. U arhivskim dokumentima nađen je podatak da je Juraj Dalmatinac osobno dolazio na Vrnik po kamen koji mu je trebao za gradnju šibenske katedrale. (IGOR FSKOVIĆ 1939., 33).
2. JOŠKO BELAMARIĆ 1986., 34; JOŠKO BELAMARIĆ 1998., 92.
3. Detaljniju povijesnu i povijesnoumjetničku analizu ciborija donosi G. Nikšić u ovom broju Portala.
4. VINCIJE LUPIS 2006., 120.
5. VINCIJE LUPIS 2006., 120.
6. IGOR FSKOVIĆ 1939., 27, 67; FAZINIĆ 1987., 77–78.
7. VINCIJE LUPIS 2006., 123; IGOR FSKOVIĆ 1939., 67; ALENA FAZINIĆ 1987., 77. Dijelovi stare propovjedaonice nalaze se u lapidariju opatske riznice i ugrađeni su u oltar kapele Gospe od Snijega pokraj vijećnice.
8. STANKO PIPLOVIĆ 2003., 256.
9. IGOR FSKOVIĆ 1939., 27 i 67.
10. MARIKO GJIVOJE 1969., 307. On pogrešno navodi da je stari dio škropionice pripadao nekadašnjoj propovjedaonici katedrale.
11. VINCIJE LUPIS 2006., 124.
12. ALENA FAZINIĆ 1980., 31.
13. Laboratorijska ispitivanja proveo je Prirodoslovni laboratorij HRZ-a. Istraživačke radove proveli su: dr. sc. Domagoj Mudronja, dr. sc. Vinka Marinković i Ivka Lipanović.
14. Mjerenje vodupojnosti kamena pokazalo je da je koeficijent vodupojnosti minimalan, što znači da je kamen u dobrom stanju.
15. Vizualnim pregledom utvrđen je sloj potamnjele svinjske masti koja se svojedobno koristila kao zaštitni premaz. Rezultati analiza polikromije pokazali su prisutnost željeznog oksida (oker boja).
16. Uzorak sa žbukom dokazao je vapnenu žbuku koja se sastoji od 41,8 % topljivog dijela (vapneno vezivo) i 58,2 % netopljivog dijela (punila).
17. Rezultati analiza štetnih topljivih soli bili su negativni.
18. Izvedene probe čišćenja: vodena para pod kontroliranim pritiskom s beskelinskim deterđentom i bez njega, laser s različitim parametrima snage.
19. Očevid je proveo Ivo Matković, dipl. ing. građ.
20. S obzirom na sumnju u popuštanje temelja te vidljivu pukotinu na jugozapadnom stupu, odmah nakon demontaže doc. dr. sc. Ana Azinović Bebek i Petar Sekulić, oboje iz Službe za arheološku baštinu HRZ-a, proveli su stručni nadzor pri otvaranju arheološke sonde na tom dijelu ciborija. Iako se stanje temelja nije moglo dobro ustanoviti jer je sanirano betonom sredinom 20. stoljeća, zaključeno je da pukotina nije povezana s nosivošću podtemeljnih slojeva, nego da je uzrok korozija željeznog trna.
21. Tim su činili stručnjaci Hrvatskog restauratorskog zavoda, Restauratorskog odjela Split: Marin Barišić (voditelj Odsjeka za kamenu plastiku), Ivan Sikavica (voditelj projekta), Mate Roščić, Branko Pavazza, Helena Ugrina i Nenad Lešina; majstori klesari iz klesarske radionice OK Stipe iz Pučišća: Stipe Vrandečić i Marko Bauk; inženjer građevine Darko Kulić iz Kulić-inženjerskog biroa iz Splita te arhitekt konzervator Goran Nikšić.
22. Razine su označene slovima, abecednim redom odozdo prema gore, a segmenti u tlocrtu brojevima u smjeru suprotnom od kazaljke na satu.
23. Detaljnu analizu ugovora donosi G. Nikšić u ovom broju Portala.
24. Montažu, konzervatorsko-restauratorske radove od srpnja do listopada 2019. godine izveli su: Marin Barišić (voditelj Odsjeka za kamenu plastiku), Ivan Sikavica (voditelj radova), Mate Roščić; dokumentacija: Helena Ugrina, Pino Gamulin.
25. Vrnički kamenolomi odavno su zatvoreni i napušteni, a svi pokušaji ponovnog otvaranja (što bi bilo dragocjeno za kvalitetnu obnovu kamenih spomenika Korčule i Dubrovnika) zaustavljeni su zbog birokratskih prepreka. Zahvaljujemo korčulanskom

gradonačelniku Andriji Fabrisu na bloku vrničkog kamena koji se čuvao u njegovoj klesarskoj radionici.

26. Definiranjem pojmova vezanih uz obnovu spomenika bavili su se brojni radovi teoretičara arhitekture, povijesti umjetnosti i konzervacije, od ANTOINE-CHRYSOSTOMEA QUATREMÈRE DE QUINCYJA, 1788. do IVE MAROEVIĆA, 1986. i SALVADORA MUÑOZA VIÑASA, 2005. Najkraće definicije ovdje upotrijebljenih pojmova: restitucija se može definirati kao povratak nepravdno

oduzetih izvornih dijelova na svoje mjesto (poput vraćanja predmeta kulturne baštine koji su otuđeni u ratu); rekonstrukcija kao dopunjavanje cjeline novim materijalom, a restauriranje u užem smislu znači uspostavljanje izgubljenog koncepta.

27. Sve potrebne informacije za izradu replike dokumentirane su u 3D laserskoj snimci elementa koju je snimila Vektra d.o.o. Predlaže se izrada replike u kamenu (CNC klesanje) ili u 3D laserskom printu, uz završnu ručnu obradu.

Literatura

JOŠKO BELAMARIĆ, Andrijićev ciborij u korčulanskoj katedrali, *Lanterna Sv. Marka*, Korčula, 1986.

JOSIP BELAMARIĆ, Ciborij Marka Andrijića – prijedlog izvornog oblika, *Godišnjak grada Korčule* 3, 1998., 91–96

ALENA FAZINIĆ, Rekonstrukcija gotičko-renesansnog stropa katedrale u Korčuli, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, god. XI, br. 3, 1963., 42–44

ALENA FAZINIĆ, Restauratorski radovi na korčulanskoj katedrali, *Croatica Christiana periodica*, god. IV, br. 6, 1980., 26–37

ALENA FAZINIĆ, O nekim baroknim drvenim skulpturama u Korčuli, *Peristil*, god. XXX, br. 30, 1987., 77–80

CVITO FSKOVIĆ, Korčulanska katedrala, Zagreb, 1939.

MARINKO GJIVOJE, *Otok Korčula*, Zagreb 1969.

VINICIJE B. LUPIS, Josip Kosirić Teodošević – korčulanski biskup (1787. – 1802.), vjerski i kulturni promicatelj, *Croatica Christiana periodica*, vol. 58, 2006., 117–130

IVO MAROEVIĆ, *Sadašnjost baštine*, Zagreb, 1986.

SALVADOR MUÑOZ VIÑAS, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford, 2005.

STANKO PIPLOVIĆ, Radovi u korčulanskoj katedrali između svjetskih ratova, *Godišnjak grada Korčule* 8, 2003., 249–262

DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule*, Korčula, 2014.

ANTOINE-CHRYSOSTOME QUATREMÈRE DE QUINCY, *Architecture*, u: *Encyclopédie méthodique*, Pariz – Liège, 1788.

Summary

Helena Ugrina

CIBORIUM OF KORČULA CATHEDRAL: RESTORATION OF AN EARLY RENAISSANCE PROJECT

The best examples of Korčula's architecture were created during the 15th and 16th centuries, when this medieval town experienced economic prosperity due to stonemasonry. This is also the time when the Cathedral of St. Mark in Korčula was built.

At the end of the 18th century, Josip Kosirić, the last bishop of Korčula, changed the original appearance of the Cathedral of St. Mark. Work was also done on the ciborium above the main altar – a masterpiece made by the early Renaissance master Marko Andrijić. The fourth tier of the ciborium was removed, and four stone slabs were placed in its place. The original acroterium was placed on that roof, and a small wooden sculpture of the risen Christ was placed on top. Andrijić's trapezoidal moulded elements on the third tier of the ciborium roof disappeared, as did the dome on the very top, while the richly decorated fourth tier was turned upside down and became part of the baptismal font.

Croatian Conservation Institute carried out research that included taking samples of the material, test cleaning, analysis of polychromy and mortar, and qualitative

and quantitative analysis of harmful soluble salts. During the laser cleaning of the upper part of the ciborium and the removal of worn-out mortar from the joints, it became clear that the structure was severely damaged and unstable. After structural engineers inspected it, stone elements of the ciborium roof were urgently disassembled and transported to the workshop of the Section for Stone Sculpture of the Croatian Conservation Institute in Split. A multidisciplinary team of experts, consisting of conservator-restorers, stonemasons, and architectural and civil engineers, analysed the condition of the ciborium and discussed all the options for constructive conservation, restoration, restitution and assembly of the ciborium's stone elements. After detailed cleaning of the joints and mouldings, trial assembly, and analysis of the traces of stonemason's tools, it was noticed that the ciborium had been significantly re-carved during assembly in the 15th century. The existing archival material was analysed at the same time. All the findings indicated that it was necessary to restore the damaged stone elements and the original appearance of the ciborium. Therefore, eight

new elements of the missing roof and domes were made. A very demanding installation was performed in a short time period, and the expertise and talent of the restorers who performed it was key to the successful completion of the work. All stone elements were interconnected in the same way as the original; metal mandrels and clamps were made *in situ*, reinforced using the technique of cast lead, making maximum use of existing holes, while traditional tools were used to work the new stone elements.

The conservation of the ciborium required the restoration of the original fourth tier, and its return to its

original location required the reconstruction of the roof of the third tier. The reconstruction of the dome was necessary not only for the restoration of the acroterium but also for the restoration of the overall original appearance, including the proportional system and constructive integrity. According to the conclusions of the multidisciplinary team, this was the only correct way to valorise and present the most important Renaissance monument in Korčula.

KEYWORDS: ciborium, Korčula Cathedral, conservation and restoration, multidisciplinary, reconstruction, restitution